

«ΕΞΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΔΑΣΟΣ ΤΟΥ ΥΜΗΤΤΟΥ: περιβάλλον & πολιτισμός»
Επιμορφωτική δράση πεδίου της ΠΕΕΚΠΕ Αττικής - 1/10/2016

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Α. ΘΕΣΗ, ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ & ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΕΩΛΟΓΙΑΣ

Ο **Υμηττός**, που βρίσκεται στη ΝΑ Αττική, χωρίζει το λεκανοπέδιο των Αθηνών από αυτό των Μεσογείων. Το σχήμα του είναι επίμηκες και εκτείνεται από το Σταυρό Αγίας Παρασκευής βόρεια, έως το Σαρωνικό Κόλπο νότια και έχει **μήκος περί τα 20 km**. Το μεγαλύτερο **υψόμετρο** είναι **1026 μ.** στην κορυφή του, τον Εύζωνα. Στη μέση περίπου του μήκους του χαμηλώνει έως τα 454 μέτρα στην περιοχή της Ντούκας και χωρίζει τον Υμηττό σε δύο τμήματα. Το βόρειο τμήμα που έχει διεύθυνση ΒΒΑ-ΝΝΔ και το νότιο που έχει διεύθυνση Β-Ν διότι έχει μετακινηθεί προς τα ανατολικά από ένα ρήγμα με σημαντική συνιστώσα οριζόντιας ολίσθησης, που περνάει από το ρέμα της Αργυρούπολης και συνεχίζεται ανατολικότερα στο Σέσι και το διάσελο της Ντούκας. Η κλίση της μορφολογίας είναι εντονότερη στα ανατολικά πρηνή από ότι στα δυτικά. Η κύρια μάζα του Υμηττού δομείται κυρίως από μεταμορφωμένα (**σχιστόλιθοι** και **μάρμαρα**) αλλά και από ιζηματογενή πετρώματα (**δολομίτες** και **ασβεστόλιθοι**) και διακρίνεται σε τρεις τεκτονικές ενότητες. Το **κλίμα** της περιοχής είναι **μεσογειακό** και χαρακτηριστικό του στοιχείο είναι η μεγάλη απόκλιση του ύψους βροχής τόσο μεταξύ των μηνών του ίδιου έτους, όσο και στα διάφορα υδρολογικά έτη.

Β. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ, ΧΛΩΡΙΔΑΣ & ΠΑΝΙΔΑΣ

Στο βόρειο τμήμα του Υμηττού επικρατεί **δάσος Χαλέπιου Πεύκης** (*Pinus halepensis*), κατά θέσεις σε μίξη με κυπαρίσσια (*Cupressus sempervirens*), το οποίο αναπτύχθηκε μετά από εκτεταμένες αναδασώσεις στη περιοχή της Καισαριανής μετά το τέλος του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου στις οποίες πρωτοστάτησε η Φιλοδασική Ένωση Αθηνών. Στις αναδασώσεις φυτεύτηκαν και συστάδες με Τραχεία πέυκη (*Pinus brutia*), είδος που δεν είναι αυτόχθονο της Αττικής, αλλά και ξενικά φυτά όπως ευκάλυπτοι και γλαυκά κυπαρίσσια. Τα πεύκα αντικαθίσταται από θαμνώνες αειφυλλων-σκληρόφυλλων (με κυρίαρχα είδη το πουρνάρι & την αγριελιά) και **φρύγανα** στο κεντρικό και νότιο τμήμα. Χαλέπιος Πεύκη υπό μορφή δάσους συναντάται και σε ορισμένα σημεία των νότιων κορυφών, ενώ στα μεγαλύτερα υψόμετρα (800-1000 μ.) κυριαρχούν οι θαμνώνες. Στον Υμηττό, ξεχωρίζει το **Αισθητικό Δάσος Καισαριανής** το οποίο λόγω της ποικιλομορφίας της βλάστησης αποτελεί και το καλύτερο σημείο για τα δασικά πουλιά. Όσον αφορά στην **πολύ πλούσια ορνιθοπανίδα** (πάνω από 130 είδη πτηνών έχουν παρατηρηθεί), πολύ σημαντικές είναι και οι περιοχές: Καρέα-Ηλιούπολης, Σέσι Κορωπίου, οι ρεματιές Ντούκας και Χαλιδούς, καθώς και οι ορθοπλαγιές στις κορυφές Μαυροβουνίου, Προφήτη Ηλία και Στρώματος. Η έντονη κλίση που παρουσιάζουν οι ανατολικές κλιτύς, σε συνδυασμό με το πλήθος βραχωδών εξάρσεων, αποτελούν ιδανικές **θέσεις φωλιάσματος αρπακτικών** (όπως Αετογερακίνα, Φιδαετός, Πετρίτης). Πολύ σημαντικά είδη πουλιών που συναντώνται στον Υμηττό είναι και ο Αιγαιοτσιροβάκος, ο Κοκκινότσιροβάκος, ο Μαυροτσιροβάκος, το Φρυγανοτσιγλόνο, η Ασπροκωλίνα, ο Βραχοτσιροπάνκος και ο Αμπελουργός (είδη κοινοτικής σημασίας και χαρακτηρισμού της περιοχής ως προστατευόμενης). Όσον αφορά στη **χλωρίδα**, έχουν καταγραφεί πάνω από 650 είδη και υποείδη, ενώ ο συνολικός αριθμός τους πιθανότατα ξεπερνά τα 700. Μεταξύ αυτών υπάρχουν **πολλά ενδημικά ή σπάνια φυτά**. 54 είδη είναι ενδημικά της Ελλάδας και αρκετά από αυτά είναι ενδημικά της Αττικής. Επιπλέον, στον Υμηττό φύονται **44 είδη Ορχεοειδών** αριθμός που θεωρείται από τους ειδικούς ως ο μεγαλύτερος στην Ευρώπη (σε σχέση με την έκταση). Όσον αφορά στην **πανίδα** του Υμηττού, εκτός από τα τυπικά μεσογειακά είδη θηλαστικών που υπάρχουν (αλεπού, σκαντζόχοιρος, ασβός, κουνάβι, λαγός, νυχτερίδες κ.ά.), εύκολα θα συναντήσει κανείς και τα 2 από τα 3 είδη χερσαίων χελωνών της Ελλάδας. Επίσης, απαντώνται και άλλα ερπετά όπως η πράσινη σαύρα, το σπιτόφιδο, η σαίτα και η οχιά.

Γ. ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Για την προστασία του Υμηττού εκδόθηκε το 1978 το Π.Δ. 544, το οποίο αντικαταστάθηκε με το **Π.Δ. 187/2011** σκοπός του οποίου είναι «η αποτελεσματική προστασία του Όρους Υμηττού και των περιφερειακών του εκτάσεων με την οικολογική διαχείριση και διατήρηση των οικοτόπων, των ειδών χλωρίδας και πανίδας, την ανάδειξη των σημαντικών οικολογικών λειτουργιών του για το λεκανοπέδιο της Αττικής, την προστασία του τοπίου και τον έλεγχο της δόμησης». Συμφωνα με αυτό ορίζονται 4 ζώνες προστασίας εκ των οποίων η Α' που είναι και η πιο εκτεταμένη χαρακτηρίζεται ως **απόλυτης προστασίας της φύσης και των μνημείων**. Στον Υμηττό περιλαμβάνονται «ελεύθερες περιοχές με σημαντικές αρχαιολογικές ζώνες, με δυνατότητα πλήρους προστασίας», σύμφωνα με τον Νόμο 5351/1932, καθώς και «μικτές περιοχές που περιέχουν και σημαντικές αρχαιολογικές ζώνες, με δυνατότητα εξυγιάνσεως με ειδικά πολεοδομικά μέτρα». Επίσης, οι μονές Καισαριανής, Αστερίου, Καρέα, Αγ. Ιωάννη Προδρόμου (Κυνηγού) και Αγ. Γεωργίου (Κουταλά) έχουν κηρυχθεί Βυζαντινά μνημεία (ΦΕΚ 68 Α' / 26.4.1921). Το σύνολο σχεδόν του βουνού είναι ενταγμένο στο Δίκτυο Περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ιδιαίτερη οικολογική αξία (**NATURA 2000**), ενώ μεγάλο μέρος του έχει ανακηρυχθεί και ως **Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά**. Παρ' όλα αυτά η εφαρμογή των νόμων είναι προβληματική και το μοναδικό τμήμα του Υμηττού στο οποίο υπάρχει σαφές καθεστώς διαχείρισης είναι το Αισθητικό Δάσος Καισαριανής, το οποίο και επιβλέπει η **Φιλοδασική Ένωση Αθηνών**.

Δ. ΥΜΗΤΤΟΣ Η ΤΡΕΛΟΣ: Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ

Η λέξη **Υμηττός** προέρχεται από το **θύμος** (κοιν. **θυμάρι**, **θυμέτ-Υμέτ-Υμηττός**). Οι αρχαίοι ονόμασαν θύμους, τα φρύγανα που με το δυνατό άρωμά τους έκαναν τις μέλισσες να στροβιλίζουν σαν μεθυσμένες (τρελές, από το θυμός = διάθεση της ψυχής, αλλά και **Τρελός**). Οι παλαιοί κάτοικοι της Ν. Ιταλίας πρόφεραν τη λέξη **Υμηττός** **Υματτός** που από παραφθορά έγινε **Μάττος**. Οι Φράγκοι το ερμήνευσαν σαν **Μόντε Ιμέττο**, **Μόντε Μάττο** δηλ **Τρελό βουνό**, ενώ οι Γάλλοι έδωσαν το όνομα **tres long** = **πολύ μακρύς**. Τον **χρησιμοποιούσαν από την αρχαιότητα για μετεωρολογικό βαρόμετρο** βλέποντας την κορυφή του πρόβλεπαν τι καιρό θα κάνει, γι' αυτό και είχαν τοποθετήσει **βωμούς του Ομβρίου Δία** και του **Προοψίου Απόλλωνα**. Επειδή όμως παρουσιάζονταν καιρικές ανωμαλίες ονόμασαν το βόρειο Υμηττό **Τρελό - Ντελή Νταγ** και το νότιο Υμηττό **Μαυροβούνι - Καρά Νταγ**) αλλά και **Τηλεβούνι ή Τρελοβούνι, Κεκρόπιο** και **Υμήττειον όρος**.

Ε. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Στον Υμηττό και γύρω απ' αυτόν, υπήρχαν αρκετοί **Πελασγικοί οικισμοί**, όπως ο Σφηττός, η Κίκυνα, η Αιζωνή, οι Σκυρίδες, η Πήρα, κ.ά. Κοντά στις σημερινές μονές υπήρχαν **αρχαίοι ναοί**. Στη δυτική πλευρά του βουνού υπήρχαν αρχαία **λατομεία** εξόρυξης μαρμάρου.

ΜΟΝΗ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ: Η Μονή Καισαριανής (Κυριανή ή Σάνκτα Συργιανή), βρίσκεται Α της Αθήνας, στη **δυτική πλευρά του Υμηττού**, στους πρόποδες, σε υψόμετρο 350 μ.. Χρονολογείται από το **2ο αιώνα**, περικλείεται από ψηλό περίβολο με δύο πύλες, μία στην ανατολική και μία στη δυτική πλευρά. Έξω από την ανατολική πύλη υπάρχει η **πηγή του Κριού ή Κοτς Μπασί**, (κεφάλι κριού). Το **καθολικό (11^{ος} αι.)** αφιερώθηκε στα **Εισόδια της Θεοτόκου**. Είναι **σταυροειδής, εγγεγραμμένος, τετρακίονιος ναός με τρούλο**. Οι τοίχοι του είναι κτισμένοι με την πλινθοπερικλειστή τοιχοδομία, και φέρει τοιχογραφίες του 18ου αι. Οι τοιχογραφίες στο εσωτερικό του ναού (17^{ος} αι) έχουν ως πρότυπο την κρητική ζωγραφική και τη ζωγραφική του Άγιου Όρους. Η **παλαιότερη σωζόμενη τοιχογραφία με μορφή Θεοτόκου Δεομένης (14^{ος} αι)** βρίσκεται εξωτερικά του καθολικού και είναι ορατή από το εσωτερικό του παρεκκλησίου. Υπήρξε οικονομικά εύρωστη με αξιόλογη βιβλιοθήκη. Εκεί διδάξαν σημαίνοντες φιλόσοφοι και λόγιοι (Γ. Πλήθων Γεμιστός κ.ά). Το **1833 διαλύθηκε** με διάταγμα της Αντιβασιλείας του Όθωνα. Διατηρούνται το καθολικό και ο λουτρόνας που ανάγονται στα τέλη του 11^{ου}-12^{ου} αι. και ο οποίος λειτούργησε και ως ελαιοτριβείο.

ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ (ΚΟΥΤΑΛΕΑ Η ΚΟΥΤΑΛΑ): Η Μονή Αγίου Γεωργίου Κουταλά βρίσκεται κοντά στο Δημοτικό Νεκροταφείο Βύρωνα, μετόχι της μονής Καισαριανής (16ος – 17^{ος} αι). Η **ονομασία της προέρχεται από τους άθλους του Ηρακλή**. Κατά την εξολόθρευση του λιονταριού που ζούσε στις βουνοκορφές του Κιθαιρώνα ο Ηρακλής το φόνεψε με ένα πελώριο ρόπαλο από γερό ξύλο, που λεγόταν κουτάλη και το οποίο μετέφερε στην περιοχή, που έλαβε και το όνομα Κουταλά. Ο ιστορικός Κ. Ορλανδός αναφέρει ότι το κανονικό όνομα είναι Κουταλάς και προέρχεται από τη γνωστή οικογένεια των Κουταλάδων. Φαίνεται ότι από την αρχαιότητα λειτουργούσε ως χώρος θρησκευτικής λατρείας. Το **1971 επαναλειτούργει ως γυναικεία μονή**.

ΑΓ. ΜΑΡΚΟΣ Η ΦΡΑΓΚΟΜΟΝΑΣΤΗΡΟ: Το πρώτο χριστιανικό κέντρο του Υμηττού δεν βρισκόταν στη θέση της Μονής Καισαριανής, είχε ιδρυθεί ΝΔ, στο λόφο «των **Ταξιαρχών**», «Κοιμητηρίου των Πατέρων» ή Φραγκομονάστηρο, όπου σώζονται ερείπια **τρικίλιτης παλαιοχριστιανικής βασιλικής (5^{ος}-6^{ος} αι.)** και ναού μεταβατικού τύπου (10^{ος} αι., **αφιερωμένος στους Ταξιάρχες**). Κατά τη **φραγκοκρατία** κτίστηκε εκεί ο ναός του **Αγ. Μάρκου ή Φραγκομονάστηρο** (παρεκκλήσι διαστάσεων 15,90μ.χ5,20μ. και σωζόμενου ύψους 5,85μ., μονόκλιτο επίμηκες, καμαροσκέπαστο με νάρθηκα) και το **17ο αι. ο ναός των Ταξιαρχών** (μονόκλιτος καμαροσκέπαστος ναός αφιερωμένος επίσης στους Ταξιάρχες, κοιμητηριακός της μονής Καισαριανής). Ο **βυζαντινός ναός με το παρακείμενό του παρεκκλήσι (συλλειτουργούσαν) βρίσκονταν ακόμα σε επαρκή κατάσταση διατήρησης, προφανώς επειδή συντηρούνταν από τους μοναχούς της μονής Καισαριανής ως κοιμητηριακός τους**. Η θέση προσφέρει **πανοραμική θέα**, πράγμα που έχει επισημανθεί και στις επιστολές του Μιχαήλ Χωνιάτη. Τον 11ο αιώνα, το μοναστικό κέντρο μεταφέρθηκε στην ασφαλέστερη σημερινή του θέση, με την ίδρυση του Καθολικού της Μονής Καισαριανής. Οι λίθοι που έχουν χρησιμοποιηθεί στην κατασκευή πιθανότατα προέρχονται από το λατομείο που σύμφωνα με τις πηγές υπήρχε μπροστά από τις εκκλησίες του Αγίου Μάρκου και της μεταβυζαντινής των Ταξιαρχών και το οποίο επικαλύφθηκε και δεντροφυτεύτηκε από τη Φιλοδασική Ένωση Αθηνών (Μελάς, 1997:27-30).

Ε. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η Π.Ε. είναι ο σημαντικότερος τρόπος με τον οποίο η κοινωνία μπορεί όχι μόνο να ευαισθητοποιηθεί αλλά και να ενεργοποιηθεί για την προστασία του περιβάλλοντος. Πολλά σχολεία της περιοχής έχουν ασχοληθεί και έχουν εκπονήσει αξιόλογα προγράμματα Π.Ε. για τα δάση του Υμηττού. Επίσης στην περιοχή δραστηριοποιείται το ΚΠΕ Αργυρούπολης, το οποίο παρέχει εκπαιδευτικά προγράμματα και εκπαιδευτικό υλικό: “Γνωριμία με το Δάσος”, “Δάσος-περιαστικό πράσινο”, “Δασικές πυρκαγιές”, “Επικοινωνία σε φρυγανικά οικοσυστήματα” (πληροφορίες στην ιστοσελίδα <http://www.kpea.gr/programmata.php>).

Συγγραφή & επιλογή κειμένων: **Θεμιστοκλής Σμπαρούνης** (Βιολόγος – MSc Οικολογίας), **Μαρία Δρακοπούλου** (Δασκάλα – MSc Φυσικών Επιστημών στην εκπαίδευση), εκπαιδευτικοί του ΚΠΕ Αργυρούπολης.